
गर्भपिशवी काढणे (Hysterectomy)

डॉ. शिल्पा चिटणीस

गर्भाशय काढण्याची शस्त्रक्रिया ही हल्लीची सर्वात जास्त चर्चितली गेलेली शस्त्रक्रिया. याबाबतीत स्त्रियांचे मुख्यतः दोन वर्ग आढळतात. पहिल्या वर्गातील स्त्रिया आता मुलं झाली आहेत, नको ती मासिक पाळीची कटकट असा विचार करून थोडासा त्रास जाणवला तरी लगेच गर्भपिशवी काढून टाकायची इच्छा करतात. तर दुसरा वर्ग काहीही झालं अगदी जीवावरचं दुखणं असलं तरी मी शस्त्रक्रिया करून घेणार नाही या विचाराचा असतो. गर्भाशय काढण्याची शस्त्रक्रिया का करावी लागते? त्याचे त्रास काय? व त्याचे इतर पर्याय याविषयी आपण थोडंसं जाणून घेणार आहोत.

प्र. १) गर्भाशय काढण्याची शस्त्रक्रिया कोणत्या रुग्णांमध्ये करावी लागते?

● गर्भाशय व गर्भाशयाचा कर्करोग

गर्भाशयमुखाचा कर्करोग आपल्या देशातील

स्त्रियांमध्ये आढळणारा दुसऱ्या स्थानावरचा कर्करोग. योनीमार्गातून पांढरा स्राव अथवा रक्तमिश्रित स्राव जाणे ही त्याची लक्षणे. खरंतर नियमित चाचण्या (HPV / PAP, Smear इत्यादी) करून हा कर्करोग टाळता येतो. गर्भाशयमुखाचा कर्करोग झाल्यास ताबडतोब शस्त्रक्रिया करायला हवी.

योनीमार्गातून जास्त रक्तस्राव होत असल्यास अथवा रजोनिवृत्तीनंतर रक्तस्राव झाल्यास गर्भपिशवीचे आवरण तपासले जाते. (Endometrial Biopsy) व निदान झाल्यास तातडीने शस्त्रक्रिया केली जाते.

- **गर्भाशयाच्या गाठी (Fibroids)**

अपत्यप्राप्ती पूर्ण झालेल्या स्त्रियांमध्ये गर्भाशयाच्या गाठींचा आकार खूप मोठा असल्यास, त्यामुळे आजूबाजूच्या अवयवांवर दबाव पडल्यास शस्त्रक्रिया करून गर्भाशय काढण्याची गरज भासू शकते. जास्त रक्तस्राव होणे, पोटात दुखणे यासारखे गाठींमुळे होणारे त्रास औषधोपचाराने कमी होत नसल्यास शस्त्रक्रिया करावी लागते.

-
- **गर्भपिशवी खाली घसरणे (Prolapse)**
योनीमार्ग व गर्भाशयाला आधार देणारे स्नायु, कधीकधी शिथिल होतात व गर्भपिशवी खाली सरकते. यामध्ये लघवीला वारंवार लागणे, लघवी तुंबणे, गर्भाशय योनीमार्गातून बाहेर येणे यासारखे त्रास होतात. अशावेळी गर्भाशय काढण्याची व योनीमार्गाचे स्नायू घट्ट आवळून घेण्याची शस्त्रक्रिया केली जाते.
Endometriosis या आजारामध्ये स्त्रीला सतत पोटदुखी व कंबरदुखीचा त्रास जाणवतो. अंडाशयाच्या या व इतर आजारांसाठी शस्त्रक्रिया करावी लागते.
 - **संप्रेरकांमधील असंतुलन**
संप्रेरकांमधील असंतुलनामुळे मासिक पाळी दरम्यान जास्त रक्तस्राव होणे, दोन मासिक पाळींच्यामध्ये रक्तस्राव होणे यासारखे त्रास उद्भवतात. अशावेळी संप्रेरकांच्या सहाय्याने औषधोपचार केला जातो. या उपचारांचा उपयोग न झाल्यास कधीकधी शस्त्रक्रियेने गर्भाशय काढावे लागते.
या व्यतिरिक्त गर्भाशय काढण्याची इतरही कारणे असू शकतात. प्रत्येक रुग्णाच्या वैद्यकीय अहवालावर ते अवलंबून असते.
-

प्र. २) गर्भाशय काढण्याची शस्त्रक्रिया कोणत्या पद्धतीने करतात? माझ्यासाठी कोणती पद्धत योग्य ठरेल?

ही शस्त्रक्रिया मुख्यतः तीन पद्धतीने करता येते.

- पोटावरून टाक्यांची शस्त्रक्रिया (Abdominal Hysterectomy)

या पद्धतीत ओटीपोटावर छेद घेऊन गर्भाशय काढले जाते. गर्भाशयाच्या मोठ्या गाठी, कर्करोग अथवा गुंतागुंतीची शस्त्रक्रिया असल्यास ही पद्धत उत्तम.

- योनिमार्गाद्वारे बिनटाक्याची शस्त्रक्रिया (Vaginal Hysterectomy)

गर्भाशय खाली घसरत असणाऱ्या स्त्रियांमध्ये या पद्धतीची शस्त्रक्रिया केली जाते. मात्र गर्भाशय खाली घसरत नसले तरीसुद्धा ही पद्धत अवलंबता येते.

- दुर्बिणीद्वारे बिनटाक्याची शस्त्रक्रिया (Laparoscopic Hysterectomy)

या प्रगत पद्धतीमध्ये पोटावर ३-४ अतिशय छोटे छेद दिले जातात. यातून दुर्बिण व शस्त्रक्रियेची अन्य साधने पोटात घालून शस्त्रक्रिया केली जाते. यापद्धतीत बरं होण्याची प्रक्रिया जलद होत असल्याने रुग्णांसाठी अत्यंत सोयीस्कर असते. मधुमेह असलेल्या अथवा

स्थूल स्त्रियांसाठी ही उपयोगी ठरते.

प्र. ३) गर्भाशय काढण्याची शस्त्रक्रिया टाळणे शक्य आहे का?

आधुनिक प्रगत तंत्रज्ञानाने व औषधोपचाराच्या सहाय्याने काही वेळेस ही शस्त्रक्रिया आपण टाळू शकतो. यासाठी अनेक उपचारपद्धती उपलब्ध आहेत.

- गर्भाशयाच्या गाठी कमी करण्यासाठी अनेक संप्रेरकयुक्त औषधे आहेत. यामुळे गाठींचा आकार काही प्रमाणात कमी होतो. ही औषधे ३ महिने ते १ वर्षांपर्यंत देता येतात. म्हणूनच ही संप्रेरके वैद्यकीय देखरेखीखालीच घ्यायला हवी.
- संप्रेरकांच्या असंतुलनामुळे निर्माण झालेल्या मासिक पाळीच्या समस्या संप्रेरकयुक्त औषधांनी कमी होतात. ही औषधे आपण विशिष्ट कालमर्यादेपर्यंत वैद्यकीय सल्ल्याने देऊ शकतो.
- जास्त रक्तस्राव होणे, पोटोट दुखणे यासारख्या मासिक पाळीच्या समस्यांसाठी संप्रेरकयुक्त तांबी (LNG-IUD) आजकाल उपलब्ध आहे. गर्भाशयामध्ये घातलेली ही तांबी ५ वर्षांपर्यंत

कार्यरत राहते. या तांबीमुळे गर्भाशयातील आतील आवरण वाढत नाही व रक्तस्राव कमी होतो. कधी कधी तर बंदच होतो. गर्भाशयाच्या कर्करोगाचे प्रमाण कमी करण्यासाठीही ही तांबी उपयुक्त ठरते.

- स्त्रीचे वय कमी असेल, तिला अपत्यप्राप्तीची इच्छा असेल अथवा एखाद-दुसरीच मोठी गर्भाशयातील गाठ असेल तर दुर्बिणीच्या सहाय्याने ती काढून टाकण्यात येते (Myomectomy).
- मासिक पाळीच्या त्रासासाठी गर्भाशयाचे आतील आवरण काढून टाकणे (TCRE), जाळून टाकणे (Ablation) यासारखे उपचारही उपलब्ध आहेत, गर्भाशयाच्या गाठींसाठी HIFU, Uterine, Artery Embolisation, Myolysis यासारख्या आधुनिक उपचारपद्धतीही आहेत.

प्र. ४) गर्भाशय काढल्यामुळे माझ्या शरीरावर कोणते वाईट परिणाम होतील?

याबाबत स्त्रियांमध्ये अनेक गैरसमजुती आढळतात.

- शस्त्रक्रियेमुळे रजोनिवृत्तीचा खूप त्रास होतो.
गर्भाशय काढण्याची शस्त्रक्रिया करताना बीजाशय

बहुतेकदा शरीरातच ठेवले जाते. बीजाशय संप्रेरके निर्माण करण्याचे काम चालू ठेवते. यामुळे या स्त्रीयांना रजोनिवृत्तीची लक्षणे जाणवत नाहीत.

कर्करोग व Endometriosis साठीच्या शस्त्रक्रियांमध्ये बीजाशय काढले जात असल्याने या स्त्रियांना रजोनिवृत्तीचा त्रास अधिक जाणवतो. अशा वेळी वैद्यकीय सल्ल्याने औषधोपचार घेता येतो.

- गर्भाशय काढल्याने त्या जागेवर पोकळी निर्माण होते.

शरीरात लहान आतडे, मोठे आतडे तसेच गर्भाशय एकाच उदरपोकळीत असते. त्यामुळे गर्भाशय काढल्यावर तेथील जागा आतड्याने घेतली जाते. कुठलीही पोकळी निर्माण होत नाही.

- गर्भाशय काढण्याच्या शस्त्रक्रियेनंतर लैंगिक संबंध येऊ शकत नाही किंवा लैंगिक संबंधांना त्रास होतो. या शस्त्रक्रियेनंतर दोन महिन्यांनी योनीमार्गाचे टाके पूर्णपणे भरून आल्यानंतर पेशंटचे लैंगिकजीवन पूर्णपणे सुरळित होऊ शकते. वयानुसार योनीमार्गातील कोरडेपणासाठी स्त्रीरोग तज्ज्ञ उपचार करू शकतात.

प्र. ५) या शस्त्रक्रियेमध्ये कोणत्या प्रकारची गुंतागुंत होऊ शकते?

कोणत्याही प्रकारच्या शस्त्रक्रियेत गुंतागुंतीची संभाव्यता ही असतेच. या प्रकारच्या शस्त्रक्रियेत आधी झालेल्या शस्त्रक्रिया, जंतुसंसर्ग, अतिस्थूलपणा, मधुमेह, उच्चरक्तदाब, हृदय, फुफ्फुसे, मूत्रपिंडाचे आजार, पोटाचे कमकुवत स्नायू, अंगात रक्त कमी असणे या गोष्टींमुळे गुंतागुंतीची शक्यता वाढते.

मूत्रमार्गाला इजा होणे, आतड्यांना इजा होणे, टाके भरून न येणे, जंतुसंसर्ग होणे, हर्निया ही गुंतागुंतीची काही उदाहरणे आहेत. काही वेळा भूल देतानाही गुंतागुंत होऊ शकते. उदाहरणार्थ, जास्त किंवा कमी भूल चढणे, श्वसनास त्रास होणे, औषधांची अॅलर्जी येणे इत्यादी.

इथे आपण लक्षात घेतले पाहिजे की कुठल्याही शस्त्रक्रियेत गुंतागुंत होऊ नये म्हणून सर्वच डॉक्टर अखंड झटत असतात. तरीही मानवी शरीररचना अतिशय जटील असल्यामुळे कधीतरी या समस्यांचा सामना करावाच लागतो.

